

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Мулявки Вікторії Євгенівни на тему «Міжнародно-правові санкції: теоретичні засади визначення та практика застосування у сучасних умовах», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Обрана Вікторією Євгенівною Мулявкою тема є актуальною як для науки міжнародного права, так і для сучасної правозастосовної практики. Інститут міжнародно-правових санкцій перебуває на перетині права міжнародної безпеки, міжнародно-правової відповідальності, права міжнародних організацій, права Європейського Союзу та національного публічного права. Його зміст істотно трансформується під впливом нових форм міжнародних правопорушень, глобалізації фінансових і торговельних зв'язків, цифровізації економіки, зростання ролі недержавних суб'єктів, а також поширення секторальних і персональних обмежувальних заходів. Особливої гостроти проблематика санкцій набула після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Масштаб і багаторівневий характер санкційної відповіді міжнародного співтовариства, Європейського Союзу, держав Групи семи та інших партнерів України сформували унікальний масив нормативного й емпіричного матеріалу. Одночасно виявилися проблеми фрагментарності санкційних режимів, неоднакової імплементації обмежень у різних юрисдикціях, використання державою-агресоркою посередників і третіх країн, функціонування «тіньового флоту», обходу експортного контролю та складності конфіскації активів. За таких умов правова наука має не лише описувати санкційні механізми, а й визначати їх правову природу, межі допустимості, цілі, критерії пропорційності, процедурні гарантії та показники ефективності.

Актуальність дослідження посилюється кризою універсального механізму колективної безпеки. Право вето постійного члена Ради Безпеки ООН, який сам є стороною міжнародного збройного конфлікту та державою-агресоркою, фактично унеможлиблює застосування класичних колективних заходів за Главою VII Статуту ООН у відповідь на агресію проти України. Це об'єктивно зміщує акцент на автономні та узгоджені обмежувальні заходи держав і регіональних організацій, але водночас загострює дискусію щодо правової кваліфікації односторонніх санкцій, їх співвідношення з контрзаходами та реторсіями, а також щодо дотримання прав людини й належної правової процедури стосовно підсанкційних осіб. Значущим є й обраний авторкою український вимір дослідження. Україна одночасно виступає державою, в інтересах якої міжнародні партнери запроваджують обмежувальні заходи проти держави-агресорки, та самостійним суб'єктом санкційної політики. Тому аналіз національного законодавства, практики ухвалення рішень Радою національної безпеки і оборони України, введення їх у дію указами Президента України, а також проблем судового контролю, прозорості та оскарження має безпосереднє значення для зміцнення верховенства права і довіри до санкційного механізму.

Отже, дисертаційне дослідження відповідає сучасним потребам розвитку міжнародно-правової доктрини та практики. Вибір теми є своєчасним, суспільно значущим і логічно пов'язаним із необхідністю вдосконалення міжнародних та національних засобів реагування на агресію й інші серйозні порушення міжнародного права.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація є завершеною кваліфікаційною науковою працею, структура якої підпорядкована визначеній меті та поставленим завданням. Робота складається зі вступу, двох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Така побудова забезпечує послідовний перехід від теоретико-методологічного

осмислення санкцій до аналізу конкретних механізмів їх застосування ООН, Європейським Союзом, окремими державами та Україною.

У першому розділі авторка досліджує поняття, зміст і сутність санкцій у сучасному міжнародному праві, пропонує історичну періодизацію розвитку санкційних практик, розкриває правову природу санкцій у міжнародно-правовому та національному вимірах, а також систематизує наукові підходи до їх класифікації. Позитивним є те, що аналіз не обмежується простим зіставленням дефініцій. Дисертантка намагається виокремити функціональні, суб'єктні, нормативні, телеологічні, пропорційні та гуманітарні ознаки санкцій, а також показати зв'язок окремого санкційного заходу із ширшим санкційним режимом.

Другий розділ присвячений механізмам застосування міжнародно-правових санкцій у сучасних умовах. У ньому розглянуто компетенцію основних органів ООН, роль Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї та санкційних комітетів, проаналізовано нормативну базу й практику санкцій Європейського Союзу та окремих держав проти Російської Федерації, а також досліджено національну санкційну систему України. Такий підхід дозволив авторці поєднати універсальний, регіональний і національний рівні правового регулювання.

Методологічну основу роботи становить комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Формально-юридичний метод використано для аналізу змісту Статуту ООН, актів органів ООН, права Європейського Союзу та законодавства України; порівняльно-правовий - для зіставлення санкційних моделей і процедур; історико-правовий - для реконструкції етапів формування санкційного інституту; структурно-функціональний і системний методи - для встановлення взаємозв'язків між суб'єктами, процедурами та правовими наслідками санкцій; формально-логічний метод - для розроблення авторських дефініцій і класифікаційних критеріїв. Сукупне застосування цих методів загалом відповідає предмету дослідження.

Достовірність одержаних результатів забезпечується опрацюванням широкого кола нормативних і доктринальних джерел. У роботі використано положення Статуту ООН, актів Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН, документів Європейського Союзу, національного законодавства України, матеріалів міжнародної та національної судової практики, офіційних документів держав і міжнародних організацій. Список використаних джерел налічує 145 позицій і охоплює українську та зарубіжну юридичну літературу, що дозволило відобразити різні підходи до розуміння санкцій, примусових заходів, контрзаходів та обмежувальних заходів.

Висновки дисертації переважно кореспондують поставленим завданням і ґрунтуються на змісті відповідних розділів. Зокрема, авторське визначення міжнародно-правових санкцій підготовлене на основі розглянутих доктринальних позицій; висновок про відсутність завершеної багаторівневої класифікації санкцій випливає з аналізу наявних критеріїв систематизації; положення щодо ключової ролі санкційних комітетів Ради Безпеки ООН підтверджується дослідженням їх координаційних, контрольних та інформаційних функцій; рекомендації щодо постійного коригування санкційної політики України пов'язані з виявленими способами адаптації держави-агресорки до обмежень.

Важливим аспектом роботи є прагнення авторки врахувати не лише цілі санкцій, але й їх можливий негативний вплив на населення держави-адресата та необхідність гарантування гуманітарних прав. Це надає дослідженню збалансованості й дозволяє розглядати санкції не як самоціль або форму покарання, а як юридичний інструмент, застосування якого має бути обмежене принципами законності, необхідності, пропорційності та поваги до прав людини.

Загалом рівень аргументації, обсяг використаного матеріалу та внутрішня логіка дослідження дають підстави вважати основні положення, висновки й рекомендації належно обґрунтованими. Окремі дискусійні аспекти, викладені нижче, стосуються переважно меж авторської концепції та потреби в додатковій

юридичній диференціації, але не заперечують достовірності основного масиву отриманих результатів

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження відображені в наукових публікаціях здобувачки. За наведеним у дисертації переліком опубліковано три наукові статті, у яких висвітлено фактори формування змісту та видову характеристику санкцій у міжнародному публічному праві, правову природу санкцій у міжнародно-правовому й національному вимірах, а також роль ООН у застосуванні міжнародних санкцій у сучасних умовах. Тематика цих статей безпосередньо відповідає ключовим положенням дисертації.

Апробацію результатів засвідчують чотири публікації у матеріалах наукових заходів, присвячені міжнародним санкціям як формі забезпечення миру та безпеки, негативному впливу односторонніх санкцій на права людини, поняттю економічної війни та визначенню економічних санкцій у міжнародному праві. Результати обговорювалися на круглих столах і міжнародних науково-практичних конференціях у 2022-2024 роках. Сукупність опублікованих праць демонструє послідовну апробацію теоретичних та прикладних складових дослідження.

Зміст публікацій у цілому відображає основні наукові результати дисертації, а наведені бібліографічні відомості дозволяють ідентифікувати відповідні праці. Наукові статті й матеріали апробації тематично узгоджені з предметом дослідження та засвідчують особистий внесок здобувачки в розроблення порушеної проблематики.

Дотримання академічної доброчесності. За результатами ознайомлення з текстом дисертації не виявлено очевидних ознак привласнення чужих наукових результатів, використання чужих текстів без посилань або інших явних порушень академічної доброчесності. Запозичені положення, нормативні приписи, доктринальні підходи та фактичні відомості супроводжуються посиланнями на відповідні джерела, а власні висновки відмежовані від позицій інших авторів.

Текст має авторський характер, містить самостійні узагальнення, дефініції, класифікаційні пропозиції та оцінки практики санкцій. Зазначене дає підстави позитивно оцінити дотримання здобувачкою принципів академічної доброчесності.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні теоретичних засад визначення міжнародно-правових санкцій та практики їх застосування в умовах сучасних безпекових викликів. Положення новизни сформульовано за рубриками «уперше», «удосконалено» та «дістали подальшого розвитку», а їх зміст загалом підтверджується матеріалами основної частини дисертації.

Заслуговує на увагу запропонована авторкою система ознак міжнародно-правових санкцій, яка охоплює нормативну основу, суб'єктний склад, примусовий характер, цільову спрямованість, пропорційність, можливість індивідуального та колективного застосування, умови припинення й гуманітарні гарантії. На підставі цих ознак сформульовано авторське визначення міжнародно-правових санкцій. Незалежно від дискусійності окремих елементів дефініції, сама спроба побудови багатокритеріальної моделі є корисною для подальшої доктринальної дискусії.

Науковий інтерес становить висновок про те, що в сучасній доктрині переважно сформувалася систематизація санкцій, тоді як завершена багаторівнева класифікація ще відсутня. Авторка аргументує перспективність використання санкційного режиму як окремого класифікаційного критерію та звертає увагу на можливість систематизації санкцій за видами міжнародно-правової відповідальності. Такий підхід дозволяє перейти від простого переліку економічних, політичних, дипломатичних та інших заходів до аналізу їх юридичної функції й місця у механізмі відповідальності.

Удосконалено історичну періодизацію становлення санкцій, у межах якої виділено п'ять етапів - від практик стародавнього світу до сучасної системи ООН. Значущим є прагнення простежити поступовий перехід від розрізнених

примусових торговельних заходів до інституціоналізованих санкційних режимів, що ґрунтуються на міжнародно-правових нормах і процедурах.

Подальшого розвитку набули положення про роль ООН та її органів у застосуванні санкцій. Авторка деталізує функції санкційних комітетів Ради Безпеки ООН, пов'язуючи ефективність режимів із моніторингом виконання резолюцій, обміном інформацією, роботою експертних груп, технічною допомогою державам і координацією національних механізмів. Позитивно оцінюється також аналіз співвідношення компетенції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН в умовах блокування останньої правом вето.

Практично орієнтованими є висновки щодо санкційної політики Європейського Союзу та України стосовно Російської Федерації. Дисертантка обґрунтовує необхідність динамічного оновлення тактики і стратегії санкцій, оскільки держава-адресат адаптується до обмежень, використовує прогалини й відмінності національних режимів та залучає треті юрисдикції. Таке положення відповідає сучасному розумінню санкцій як тривалого регуляторного процесу, що потребує постійного моніторингу, коригування та міжнародної координації.

Отримані результати мають ознаки наукової новизни, доповнюють українську доктрину міжнародного права та створюють основу для подальших досліджень правових меж, процедур і ефективності санкційних режимів.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Практичне значення дисертації визначається можливістю використання її положень у науково-дослідній, правотворчій, правозастосовній, освітній та інформаційно-аналітичній діяльності. Теоретичні висновки щодо поняття, ознак і правової природи санкцій можуть бути використані під час подальшого розроблення інститутів міжнародно-правової відповідальності, колективної безпеки та контрзаходів.

Матеріали, присвячені санкційній системі України, можуть становити інтерес для вдосконалення Закону України «Про санкції» та підзаконних

процедур. Зокрема, практичну цінність мають порушені в роботі питання прозорості ухвалення санкційних рішень, нормативного обґрунтування включення осіб до санкційних списків, ефективного моніторингу виконання обмежень, взаємодії державних органів та запровадження дієвого механізму адміністративного й судового оскарження.

Результати дослідження можуть застосовуватися в роботі органів державної влади, які беруть участь у формуванні та реалізації санкційної політики, у підготовці аналітичних матеріалів для міжнародного співробітництва, гармонізації українських обмежувальних заходів із режимами Європейського Союзу та інших партнерів, а також у розробленні механізмів протидії обходу санкцій.

Освітнє значення роботи полягає в можливості використання її положень під час викладання навчальних дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне публічне право», «Право міжнародних організацій», «Право міжнародної безпеки», «Право Європейського Союзу» та спеціальних курсів із санкційного права. Окремі положення можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів, підручників і практикумів.

Інформаційно-аналітична цінність дисертації полягає в систематизації значного обсягу нормативних і доктринальних джерел, узагальненні практики ООН, Європейського Союзу й України та формулюванні проблемних питань, які мають бути враховані під час оцінки законності й результативності конкретних санкційних режимів.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, необхідно звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер або потребують додаткового обґрунтування.

1. У тексті трапляються редакційні й термінологічні неузгодженості, повторення окремих положень у висновках до розділів і загальних висновках. Не завжди послідовно вживаються поняття «міжнародно-правові санкції»,

«міжнародні санкції», «обмежувальні заходи», «примусові заходи» та «санкційний режим».

2. Запропонована п'ятиетапна періодизація розвитку санкцій охоплює надзвичайно тривалі й неоднорідні історичні періоди. Критеріями розмежування етапів фактично виступають одночасно загальноцивілізаційні зміни, розвиток торгівлі, військової справи та створення міжнародних організацій. Через це межі окремих етапів залишаються недостатньо юридично визначеними. Періодизація була б переконливішою за умови формулювання єдиного основного критерію - наприклад, ступеня нормативної інституціоналізації примусових заходів і підтвердження переходу між етапами конкретними міжнародно-правовими актами та практиками.

3. У дисертації зроблено низку висновків про ефективність санкційних режимів, провідну роль нормативно-правової бази та необхідність постійної зміни санкційної тактики. Проте поняття «ефективність санкцій» не отримало достатньо операціоналізованого змісту. Не визначено систему вимірюваних критеріїв, за якими можна відрізнити досягнення політичної мети від економічного впливу, стримування, обмеження ресурсів, символічної делегітимації чи довгострокового структурного ефекту. Додаткове використання порівняльної матриці санкційних режимів, показників виконання, обсягу обходу, гуманітарних наслідків і зміни поведінки адресата суттєво посилило б емпіричну аргументацію роботи.

4. Дискусійним є питання меж авторського поняття міжнародно-правових санкцій. До його змісту одночасно включено колективні та односторонні заходи, а також заходи за статтею 41 та демонстрація сили за статтею 42 Статуту ООН. Такий підхід створює ризик ототожнення різних правових конструкцій: санкцій Ради Безпеки ООН, інших заходів колективної безпеки, контрзаходів потерпілої держави, реторсій та автономних обмежувальних заходів. Потребує додаткового обґрунтування й використане в роботі поняття «економічна війна», особливо у зв'язку з формулюванням про доведення економіки держави-агресорки

до повного руйнування. У юридичній площині цілі санкцій доцільно пов'язувати насамперед із припиненням міжнародно-протиправного діяння, забезпеченням виконання зобов'язань, відшкодуванням шкоди, стримуванням та недопущенням повторення порушень із дотриманням принципів пропорційності й захисту цивільного населення. Чіткіше розмежування зазначених категорій та коригування телеологічних формулювань посилило б центральну концепцію дисертації. Зокрема, під час публічного захисту доцільно було б додатково почути позицію здобувачки щодо кількох взаємопов'язаних питань: який юридичний критерій є визначальним для відмежування санкцій від контрзаходів і реторсій; чи може демонстрація сили за статтею 42 Статуту ООН розглядатися видом санкції у вузькому юридичному значенні; якими індикаторами слід вимірювати результативність санкцій, якщо поведінка держави-адресата не змінюється негайно.

Наведені зауваження мають науково-дискусійний характер, спрямовані на уточнення окремих положень і визначення перспектив подальшого дослідження. Вони не знижують загальної позитивної оцінки роботи, її актуальності, самостійності та наукового значення.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК. Дисертація Мулявки Вікторії Євгенівни на тему «Міжнародно-правові санкції: теоретичні засади визначення та практика застосування у сучасних умовах» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій розв'язано актуальне наукове завдання, що полягає в комплексному теоретико-правовому осмисленні міжнародно-правових санкцій та узагальненні практики їх застосування ООН, Європейським Союзом, державами світу й Україною в сучасних умовах.

Робота характеризується належним теоретичним рівнем, логічною структурою, достатньою джерельною базою, використанням комплексу наукових методів, наявністю положень наукової новизни та практично орієнтованих рекомендацій. Основні результати дослідження оприлюднено у наукових

публікаціях і апробовано на наукових заходах. За змістом і оформленням дисертація загалом відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць та чинному порядку присудження ступеня доктора філософії.

З урахуванням викладеного Мулявка Вікторія Євгенівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

завідувачка кафедри міжнародного права,
к.ю.н., доцент

Ольга КОТЛЯР

Підпис Ольги Котляр засвідчую:

Голова комісії з реорганізації,
Проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «УжНУ»

Олександр РОГАЧ